

प्रकरण पाचवे

**अशोक व्हटकर ह्यांच्या
कादंबऱ्यांमधील वातावरणनिर्मिती
व भाषाशैली**

प्रकरण पाचवे

अशोक व्हटकर ह्यांच्या कादंबऱ्यामधील वातावरणनिर्मिती व भाषाशैली

५.१ प्रास्ताविक

५.२ 'मेलेलं पाणी' (१९८२) मधील वातावरणनिर्मिती

५.३ '७२ मैल' (१९८९) मधील वातावरणनिर्मिती

५.४ भाषाशैली

५.५. समारोप

५.६ संदर्भ : व टिपा

प्रकरण पाचवे

अशोक व्हटकर ह्यांच्या कादंबऱ्यामधील वातावरणनिर्मिती व भाषाशैली

५.१ प्रास्ताविक :

मागील चौथ्या प्रकरणामध्ये आपण 'मेलेलं पाणी' (१९८२) व '७२ मैल' (१९८९) ह्या अशोक व्हटकर लिखित कादंबऱ्यामधील व्यक्तिरेखांचा अभ्यास केला. आता आपण प्रस्तुत पाचव्या प्रकरणामध्ये ह्या दोन कादंबऱ्यामधील वातावरणनिर्मिती व भाषाशैली ह्यांचा अभ्यास करणार आहोत.

वातावरणनिर्मिती हा घटक कादंबरीच्या दृष्टीने एक महत्त्वाचा असा घटक आहे. कादंबरीतील कथानक वातावरणाच्या पार्श्वभूमीवर रेखाटलेले असते. कादंबरीत घडणाऱ्या घटना कोणत्या ना कोणत्या स्थळी आणि काळी घडलेल्या असतात. कादंबरीत स्थळ आणि काळ ह्यांचे वर्णन येणे म्हणजे वातावरण होय. विविध घटना प्रसंगांच्या माध्यमातून कथानकातील व्यक्तींच्या स्वभावावर प्रकाश पडत असतो. कादंबरीची गरज लक्षात घेऊन कादंबरीकारास वातावरणनिर्मिती करावी लागते. कादंबरी जर ऐतिहासिक असेल, तर वातावरणसुद्धा ऐतिहासिक स्वरूपाचे असते. चरित्रात्मक कादंबरीत चरित्रनायकाचे चरित्र आपल्यासमोर येत असताना त्याच्या एकूण गतकालीन जीवनाची पार्श्वभूमीही आपल्यासमोर येत असते. "चित्रकलेमध्ये पार्श्वभूमीला जे महत्त्वाचे स्थान प्राप्त झाले आहे, तसेच स्थान कादंबरीत वातावरणालाही मिळालेले आहे. कादंबरीत योग्य ते वातावरण निर्माण करण्यात जर ग्रंथकारास यश लाभले, तर कथानकातील विविध प्रसंग -घटना यामधील कार्यकारणभावाची संगती सहज प्रकट होऊन व्यक्तिदर्शनाचे खरे मर्मही वाचकास सुलभरितीने प्रतीत होते." असे जे बापट-गोडबोले म्हणतात, ते योग्य आहे.^१ अशोक व्हटकर ह्यांची 'मेलेलं पाणी' (१९८२) ही कादंबरी खेड्यात असणारे वातावरण चित्रित करते, तर '७२ मैल' (१९८९) ही कादंबरी कादंबरीकाराने पायी प्रवास केलेल्या सातारा ते कोल्हापूर येथपर्यंतच्या सामाजिक, भौगोलिक, कौटुंबिक वातावरणाचे चित्रण करते.

वातावरणनिर्मितीबरोबर कादंबरीत भाषाशैलीही महत्त्वाची असते. आपल्या मनातील विचार व भावना व्यक्त करण्याचे साधन म्हणजे भाषा होय. भाषा वापरण्याची विशिष्ट पद्धत म्हणजे भाषाशैली होय. अचूक शब्द वापरून भाव व्यक्त करावा लागतो. व्यक्तिरेखेच्या वयानुसार, जातीनुसार, व्यवसायानुसार, संस्कारानुसार, शिक्षणानुसार, आसपासच्या वातावरणानुसार भाषा वेगवेगळी असते. भाषाशैलीद्वारे व्यक्तिरेखाचित्रण, प्रसंगचित्रण ह्यांना आकर्षकपणा येत असतो. सामाजिक व्यवहाराचे माध्यम म्हणून भाषा जशी महत्त्वाची आहे, तसेच साहित्यामध्येही भाषेला महत्त्वपूर्ण स्थान असते. भाषेच्या माध्यमातून साहित्याचे लेखन होत असते. म्हणून भाषेला कादंबरीमध्ये महत्त्वाचे स्थान असलेले दिसते.

५.२ 'मेलेलं पाणी' (१९८२) मधील वातावरणनिर्मिती :

५.२.१ नैसर्गिक वातावरण :

कादंबरीची सुरुवात कादंबरीची प्रमुख व्यक्तिरेखा असलेला यल्लापा ढोर 'वीरशैव कक्कैया समाज, अशी जी पाटी असते, त्या पाटीला टेकून बसलेला असतो. त्याच्या मनात कसलातरी विचार चाललेला असतो. तोपर्यंत समोर असलेले आपले गाव त्याच्या नजरेसमोर दिसते. ह्या गावाचे नैसर्गिक वातावरण रेखाटण्यात कादंबरीकार यशस्वी झाला आहे ते असे, "त्याच्या नजरेला टेकडीवरून उतरत उतरत गेलेली ढोरांची वसाहत टेकडीभोवतालच्या ओढ्यापर्यंत वेडीवाकडी परसलेली दिसत होती. काही झोपड्यांची घरे ओढ्याकाठच्या केवड्याच्या बनापर्यंत ठिपक्या ठिपक्यांनी दिसत होती. ओढ्याच्या पलीकडे केवड्याच्या अस्ताव्यस्त उंच झुडपापलीकडे महारवाडाही खोलगटातच दिसत होता. खोपटाखोपटातून पोरेबाळे, बाया, माणसे येताजाताना, कालवा करताना दिसत होती. महार वसाहतीच्या पलीकडे अफाट पसरलेला, हिरव्यागार गवताने माखलेला माळ दिसत होता. तो थेट धरणाच्या डोंगरापर्यंत चढतचढत गेला होता. त्या शेकडो एकर रिकाम्या पसरलेल्या हिरव्या माळाला पोखरत ढोराचा ओढा धरणाकडून खळखळत येताना त्याला दिसत होता. सकाळच्या सूर्यकिरणांनी काही ठिकाणी ओढ्याचे पाणी चमकत होते."² अशाप्रकारे निसर्गचित्रणातून वातावरण निर्माण होत असताना ह्या कादंबरीचे कथानक पुढे सरकत राहते.

“गावापासून दूर असलेले इंग्रजांच्या कालावधीत बांधलेले धरण गावच्या छाताडावर होते. असे कादंबरीकार म्हणतो. एवढ्यावरून इंग्रजांचा तो काळ म्हणजे येथे स्थळ- काळ वातावरण सूचित होते. हे धरण कमकुवत असल्याने आणि धरणाकडे गावकऱ्यांचे दुर्लक्ष झाल्याने फुटते. सतत न थांबता ढगफुटीचा पाऊस होतो. त्यामुळे हे धरण फुटते. धरण फुटल्यानंतर संपूर्ण गाव पाण्याखाली जातो. ह्या नैसर्गिक आपत्तीमध्ये त्या गावातील लोकांची कशी त्रेधातिरपीट होते, त्यावेळचे कादंबरीकाराने चित्रित केलेले वातावरण वाचताना आपल्यालासुद्धा महापुर स्थितीचा अंदाज यायला लागतो. निसर्गापुढे माणूस हतबल होतो, हे ह्यातून स्पष्ट होते.

५.२.२ कौटुंबिक वातावरण :

‘मेलेलं पाणी’ (१९८२) ह्या कादंबरीमध्ये ग्रामीण भागाचे चित्रण आले आहे. ग्रामीण कुटुंबामध्ये मुख्य व्यक्तिरेखा जी यल्लापा आहे, तो कानडी मुलुखातील आहे. पोटापाण्यासाठी तो ह्या गावात आलेला आहे. आपल्या कुटुंबासाठी तो रात्रंदिवस कष्ट करतो. त्याचा कातडी कमावण्याचा धंदा आहे. कातडी कमवताना त्याला ओढ्याकाठी चुनाडी काठी जावे लागते. भल्या पहाटे हे काम करावे लागते. त्यामुळे थंडी वाजत असते. आपल्या बापाला चहाची आवश्यकता असते. म्हणून यल्लापाची मुलगी रंजी त्याला चहा आणून देते. ह्या कौटुंबिक नात्यामध्ये जिच्हाळा निर्माण करण्यात तशी कौटुंबिक वातावरणाची पार्श्वभूमी तयार करण्यात कादंबरीकार यशस्वी होतो.

यल्लापाच्या कुटुंबामध्ये यल्लापाची बायको पारी, मुलगी रंजी आणि लहानसा चिमुरडा यशवंत अंतर्भूत आहेत. एकंदरीत, त्याचे कुटुंब छोटे आहे. कथानक पुढे सरकत असता ह्या कुटुंबामध्ये काही मानसिक, शारीरिक ताणतणाव देखील आलेले दिसतात. ते कादंबरीकाराने चित्रित केले आहेत. यल्लापा हा आपल्या ढोर समाजाच्या विहिरीत कुणी अर्भक टाकले म्हणून बाळगोड पाटील नावाच्या गावातील एका जैनाच्या विहिरीत पाणी आणावयास जातो. तेथे त्याला पाणी तर मिळतच नाही उलट त्याला विहीर बाटेल आणि धर्म बुडेल, ह्या भीतीने बाळगोड पाटील बेदम मारहाण करतो. परिणामी ह्या कुटुंबामध्ये भीतीचे वातावरण निर्माण होते. ते कादंबरीकाराने उत्कृष्टरीतीने रंगवले आहे. आजही खेड्यातील

उच्चभ्रू, उच्चवर्णीय लोक खालच्या जातीतील लोकांना वाईट वागणूक देतात. ह्या वातावरणाद्वारे कळते.

यज्ञापा आपल्या मुलीचे रंजीचे लग्न करतो. लग्नानंतर माहेराहून पैसे आण म्हणून सासरचा तिला त्रास सुरु होतो, तिला मारहाण चालू होते, तिच्या अंगावर, मांडीवर, छातीवर, कपाळावर, गालावर गरम विस्तवाचे डाग दिले जातात. तिला घरातून हाकलून दिले जाते. त्यामुळे यज्ञापाच्या घरामध्ये कित्येक दिवस मानसिक त्रास सुरु होतो. आपल्या पोरीच्या नशिबी काय आहे, ह्याची काळजी यज्ञापा करत बसतो. यज्ञापाच्या कुटुंबाची होणारी परवड कादंबरीकाराने कथानकाला अनुरूप असे वातावरण तयार करून मांडली आहे.

५.२.३ सामाजिक वातावरण :

‘मेलेलं पाणी’ (१९८२) ह्या कादंबरीमध्ये ढोर, चर्मकार, मातंग, महार ह्या अस्पृश्य मानल्या गेलेल्या जातींचे चित्रण आले आहे. ह्या जातीचे गावामधील सवर्ण लोकांशी कोणकोणत्या सामाजिक, सांस्कृतिक घटनांनी संबंध येतात, ते कादंबरीकाराने कथानकाला अनुसरून वातावरणातून स्पष्ट केले आहे. गावाच्या बाहेर उंच टेकडीवर बसलेला ढोर समाज आणि त्या ढोर समाजातील वातावरण चित्रित करताना कादंबरीकार लिहितो, “त्या गावातील ती भयंकर गलिच्छ वस्ती होती. तो ढोरवाडा होता, गावाबाहेरच्या ओढ्याकाठच्या उंचवट्यावर, लाथ मारून घराबाहेर काढावे, त्याप्रमाणे ढोरांची वसाहत दिसत होती.”^३ ह्यावरून ढोरांच्या स्थितीचे वातावरण तयार होते. ढोर लोकांचा कातडी कमावण्याचा धंदा हा पिढीजात असतो. जनावरांचे कातडे मुरत ठेवलेले असते, त्यासाठी घरासमोरच उबारनी असते, कमावलेल्या कातड्यामुळे सगळा दुर्गंधयुक्त वास कायमच असतो. परंतु रोजच्या ह्या घाणीची सवय येथील लोकांना झाल्याने त्यांना त्याचे काही वाटत नसते. ढोर समाजाबद्दल लिहिताना कादंबरीकाराने तेथील वातावरण नेमकेपणाने आपल्या डोळ्यासमोर उभे केले आहे.

ढोर समाजाच्या वस्तीला लागूनच केवड्याचे बन असते व लगेच ओढा असतो. ओढ्याच्या पलीकडे महारवाडा असतो. ह्या ठिकाणी कमालीचे दारिद्र्य असते. कादंबरीकार ह्या महारवाड्याला जर्मनांनी ज्यूसाठी उभारलेल्या कॅम्पची उपमा देतो. तो महारवाड्याविषयी

लिहितो, “ युनेस्कीची मोटार ओढ्यात टाकलेल्या दगडाच्या ठिसूळ पुलावरून महारवाड्यात गेली. गरीब माणसासारखी फाटकी तुटकी कापडे पांघरलेली, कित्येक जनावरे आरडाओरडा करीत, माणसासारखे बोलत त्या मोटारीभोवती जमली. मनुष्याच्याच मुलासारखी वाटणारी कित्येक दोन पायाची वासरे मोठमोठ्याने मोटारीभोवती बागडू लागली. गरीब माणसाच्या घरासारखी घरे बांधण्याचा त्या जनावरांनी विकृत प्रयत्न केला होता. बुंध्यातील बिळातून काटकुळ्या सशाच्या पिंज्यांची रांग संध्याकाळी बाहेर यावी त्याप्रमाणे त्या घरासारख्या वाटणाऱ्या पण खरोखरी डोळ्यांच्या खोबणीसारख्या दिसणाऱ्या दारातून आणखी छोटीमोठी जनावरे भराभरा बाहेर पडू लागली. माणसासारखे एकमेकांना विचारू लागली, चवकशी करू लागली. डोक्यावरचे वाढलेले, उवांनी भरलेले केस खाजवू लागली. अरबट चरबट काहीतरी पोटाला नेहमीच खाल्ल्यामुळे, प्याल्यामुळे अंगावर उठलेली खरूज खाजवून गुदगुल्यात समाधान मानू लागली. कोणी नारु झालेला पाय ओढू लागला. एका जनावराचे पांगळे पाय, बूड घसटीत शरीर धुळीतून सरकावू लागले. कुणी हाफणारे, खोकलणारे, कष्टणारे हीनदीन जनावर छातीवर पडून, मान टाकून बाहेर घडत असणारा तो उत्पात पाहत होते.”^४ इतर अनेक समस्यांचे बारकावे दाखवण्यात तो यशस्वी झाला आहे. त्यातून महारवाड्यातील वातावरण हुबेहूब व स्पष्ट डोळ्यासमोर उभे राहते.

कादंबरीकार ह्या अस्पृश्य जातींचे गावातील सवर्ण लोकांशी होणारे सामाजिक संबंध, त्यांच्यामधील जातीयतेचे वातावरण कथानकाला अनुरूप अशा पद्धतीने व्यवस्थितरित्या चित्रित करतो. कादंबरीकाराने केलेल्या दलितांच्या घरादाराचे, वस्तीचे चित्रणाबद्दल विलास कांबळे म्हणतात, “व्हटकरांनी केलेले हे चित्रण सखोल, वास्तव आणि प्रत्ययकारी वाटते. त्यातून त्यांच्या सूक्ष्म निरीक्षणाचा प्रत्यय येतो. प्रत्यक्ष ह्या जीवनाचा अनुभव लेखकाला असल्यामुळे हे चित्रण प्रभावी झालेले पहायला मिळते. दलितेतर लेखकांच्या चित्रणातून एवढा प्रभावीपणा पाहायला मिळत नाही.”^५

५.२.४ राजकीय वातावरण :

‘मेलेलं पाणी’ ह्या कादंबरीतून गावामधील राजकीय घडामोडींचे दर्शन होते. कादंबरीमधील राजकीय वातावरण हे वास्तव ग्रामीण राजकीय वातावरण जाणवते. ह्या

राजकीय घडामोडी आपल्याच गावात घडत आहेत असे वाचकाला वाटावे, इतपत कादंबरीकाराने त्या गावातील ग्रामपंचायत निवडणुकीचे वातावरण दाखवले आहे. तो लिहितो, “यल्लुपाची नजर मठाच्या भिंतीवरच्या अक्षराकडे गेली होती. नुकत्याच झालेल्या ग्रामपंचयातीच्या निवडणुकीत तीन उमेदवारांनी केलेली रंगरंगोटी होती. बैलजोड्यांच्या चित्रांनी बहुतेक भिंत व्यापली होती. त्या चिन्हापुढे - “गावातील थोर झुंजार कार्यकर्ते दादाजीराव नाईक-पाटील ह्यांनाच मते द्या-” असे लिहिले होते. सायकलचे चित्रही अधूनमधून दिसत होते. ते चिन्ह हणमंतराव देसाई ह्या गावातील थोर व झुंजार कार्यकर्त्यांचे होते. बलिष्ठ उमेदवारांनी ह्या चित्रावर नेमके शोण मारले होते.”^६ अशाप्रकारे गावातील निवडणुकीच्या प्रचाराचे माध्यम म्हणून त्या भिंतीफलकावरचे चित्रण कादंबरीकाराने केले आहे. ह्यातून निवडणुकीचे राजकीय वातावरण त्याने दाखवले आहे. ग्रामीण भागातील पुढारी अनेक आश्वासने देत असतात. प्रत्यक्षात निवडून गेल्यानंतर मात्र ती आश्वासने ते विसरतात. ह्याचे चित्रण कादंबरीकाराने अगदी हुबेहुब केले आहे. गावात असणारे दादाजीराव नाईक-पाटील, हणमंतराव देसाई, बाळगोंड पाटील ह्यांसारखे राजकीय पुढारी वेगवेगळी आश्वासने देत हरिजनांचे कल्याण करण्यात आपली पार्टी वचनबद्ध आहे, हे सांगण्यात ते विसरत नाहीत. महात्मा गांधी, नेहरू, आंबेडकर अशी महापुरुषांची ते नावे घेतात. प्रत्यक्षात निवडणुकीच्या वेळी कोणता मागासवर्गीय समाज कोणाच्या पाठीमागे आहे, त्यावरून विरुद्ध जाणाऱ्या समाजास धमकावण्याचे प्रकार सुरु होतात. आपल्याला ढोर समाज मतदान करणार नाही, हे सरपंच असलेल्या दादाजीराव नाईक-पाटीलला समजते. त्यामुळे टेकडावरच्या ढोर समजाला तो पुढीलप्रमाणे जाहीर धमकी देतो, “धेनात राकून ठेवा...मी पडलो तर डरनार न्हाय... पर तुमाला नाय देसूधडीला लावलं तर बाचं नाव सांगनार न्हाय...”^७ अशा धमक्या इतर पुढ्यांकडूनही ढोरांना दिल्या जातात. दोन्हीकडील पाटर्त्या महार, मांग, ढोर, चांभार ह्या अल्पसंख्यांकाना बघता बघता दावणीला बांधू, असे जाहीररीत्या बोलतात. बहुसंख्याकांकडून अल्पसंख्याकांना राजकीय बाबतीत त्रास सहन करावा लागतो. भारतासारख्या देशात हे पूर्वीपासून घडत आहे हे दाखविण्यात कादंबरीकाराने यश मिळवले आहे.

५.२.५ धार्मिक वातावरण :

ग्रामीण भागात शहरी भागापेक्षा धार्मिकता जास्त आढळते. मात्र 'मेलेलं पाणी' ह्या कादंबरीमध्ये धार्मिकतेच्या बाबतीत कादंबरीकाराने पुरेसा प्रकाश टाकलेला दिसून येत नाही. कथानकाला अनुसरून एक दोन ठिकाणी फक्त उल्लेख आलेला आहे. यज्ञापा हा आपल्या ढोरांच्या मठात केव्हा केव्हा जात असतो. मठातील आरती चालू असताना तो हात जोडतो. कादंबरीकार लिहितो. "मठात लोक उभे होते. तालावर टाळ्या वाजवून भजन करीत होते. यज्ञापा त्यांच्यात मिसळला. मध्येच बुवामहाराने शंख फुंकला. धूप उदबत्यांचा धूर ग्रीष्मातील पातळ पांढऱ्या ढगांसारखा सर्व लोकांच्या मस्तकावर रेंगाळू लागला." अशाप्रकारे मठातील वातावरण चित्रित झालेले येते. मठातील ढोर लोक स्वतःला लिंगायत पंथाचे मानतात. त्यांना कधी चौदाव्या पंधराव्या शतकात लिंगायत धर्माची दीक्षा देणारा कक्कैया हा त्यांचा मूळचा गुरु. त्यांच्या नावावरून ही जमात स्वतःला कक्कैया म्हणवून घेते. मठामध्ये विठ्ठल रखमाई आणि त्याच्या शेजारी शिवलिंग हे असतेच, असे आपणाला ढोरांच्या मठात गेल्यानंतर आढळते. हिंदू धर्मांमध्ये तारकेश नावाचा देव फार जागृत आहे. त्यामुळे गावातील लोकांनी तारकेशचे मंदिर बांधावे, त्याला दान, दक्षिणा देऊन धर्म वाचवण्याचे आवाहन करणारा जोशी मास्तर ब्राह्मण समाजातील आहे. तो गावातील लोकांना धर्माच्या नावाखाली लुटण्याचे काम करतो. त्याबाबतीत तारकेश देवाबद्दल कडक वातावरण तो तयार करतो. त्याचे चित्रण कादंबरीकाराने केलेले आहे. अशा एकदोन बाबतीत धार्मिकतेचे वातावरण आलेले आहे.

५.३ '७२ मैल' (१९८९) मधील वातावरण निर्मिती:

५.३.१ कौटुंबिक वातावरण :

'७२ मैल' ह्या कादंबरीमध्ये कादंबरीचा नायक अशोक आहे. कादंबरीकाराने अशोकच्या घरामध्ये प्रचंड ताणतणाव असतो, हे दाखवले आहे. अशोकच्या आईवडिलांचे पटत नसे. वडिलांना आपली बायको अशिक्षित आहे. तिच्याबरोबर आपला संसार नीट होणार नाही, असे वाटत असते. आपण बी.ए.आहोत, ह्याचा अभिमान त्यांना असतो.

आपल्या बायकापोरांना सोडून ते मुंबईला निघून जातात. मुंबईत गेल्यानंतर नाटके लिहितात, सिनेमा काढतात. एका बिनलग्न्याच्या बाईवर पैसा उधळतात. जवळजवळ अडीच वर्षे ते गावाकडे फिरकत नाहीत. घरामधील चार भावंडांपैकी अशोकची थोरली बहिण, त्यानंतर अशोक व अशोकनंतर दोन लहान भाऊ असा परिवार असतो. ह्या पोरांमध्ये अशोक टारगट पोरगा म्हणूनच सगळे त्याच्याकडे पाहत. अशोकच्या ह्या अशा वागण्याने आईचे त्याच्याकडे दुर्लक्ष होते. आईचे म्हणावे तितके प्रेम अशोकला मिळत नाही. कादंबरीकार लिहितो, “ धाकटी मुले आईला प्रिय, मोठी बहिण तिच्या निरुपद्रवी स्वभावामुळे मात्र आईवडिलांना दोघांना प्रिय, एकट्या अशोकचीच अवस्था महाभारतातील घटोत्कचाच्या मुलासारखी होते. धाकटा मुलगा ब्राह्मणास प्रिय, थोरला ब्राह्मणास प्रिय, मधल्यास मात्र मायेचा वाटा नव्हता.”^९ अशी त्याची अवस्था होते. ह्यावरून अशोकच्या घरातील मुलांचे वातावरण लक्षात येते. आईवडीलांमधील भांडण विकोपाला गेल्याने घटस्फोटापर्यंत परिस्थिती पोहोचते. आई पोरांना घेऊन माहेरी राहते. त्यामुळे पोरांकडे तिचे दुर्लक्ष होते. नवऱ्याने टाकलेल्या बहिणीची पोरे म्हणूनच मामा त्यांच्याकडे पाहत असे. त्यामुळे पोरांची तारांबळ उडत असे. अशोक ह्या सर्व पोरात टारगट असल्याने त्याला त्याचा मामा शिक्षा देत असे. त्याला खोड्यात अडकवत असे. खोड्यात पकडणे ही एक शिक्षा असते. त्याचे कादंबरीकाराने पुढीलप्रकारे वर्णन केले आहे : “दोन्ही गुडघे पोटाशी घेऊन हाताची जुडी पावलावर आणून करकचून बांधायची . शरीराचे असे मुठकुळे झाले की दुमडलेल्या गुडघ्याखालून हातावर, ह्या बोळकयत एक काठी खुपसायची, आणि अशी मोट बांधल्यावर रस्त्यावरच्या धुळीत उन्हात तासन् तास अशोकला टाकले जात असे.”^{१०}

अशाप्रकारे अशोकच्या घरामधील त्याच्या आईवडिलांचे असलेले संबंध, अशोकचे घरामधील असलेले वास्तव्य, त्याच्याविषयी आईवडिलांचे विचार ह्याची आपल्याला कल्पना होते. कादंबरीकाराने अशाप्रकारे अशोकच्या घरामधील वातावरण दाखवले आहे.

५.३.२ सामाजिक वातावरण :

‘७२ मैल’ ह्या कादंबरीतील अशोकला त्याचे आईवडील त्याला सातान्याच्या बोर्डिंगमध्ये टाकतात. बोर्डिंगमध्ये गेल्यानंतर अशोकला त्याठिकाणी करमत नाही. तो

साताऱ्याच्या बोडिंगमधून पळून जाण्याचा निर्धार करतो. जवळ पैसे नसल्यामुळे पायी चालण्याचा बेत करतो. पायी चालत असताना त्याला जातीयतेचा अनुभव येतो. रात्रभर थंडीत चालत असताना शरीर गारठलेले असते. सकाळ होते आणि सकाळी भल्या पहाटे रस्त्यात एक गाडीवान, त्याची बायको, त्याचा मुलगा हे शेकोटी करून शेकत बसलेले त्याला दिसतात. आपल्या अंगातील थंडी घालवण्यासाठी तो शेकोटीजवळ बसतो. सुरवातीला एक अनोळखी पोरगे आपल्या शेकोटीजवळ येऊन बसून शेकते ह्याचा आनंद त्या जोडप्याला होतो. कुणीतरी मराठ्याचे पोर असेल असा अंदाज ते करतात. अशोक त्यांच्याकडून पाणी मागून घेतो स्वतः त्यांच्या घागरीतील पाणी तांब्याला तोंड लावून पितो. थोड्या वेळाने ते कुटुंब गाडी जुंपून जायले निघते. ते जाऊ लागतात. पायी चालत असलेल्या अशोकची त्यांना दया येते. अशोकला ते गाडीत घेतात. गाडीत बसल्यानंतर ते पान सुपारी खायला देतात, चुन्याची डबी देता देता तो गाडीवान 'कुठ जाणार?' म्हणून विचारतो. 'कोल्हापूरला' म्हणून अशोक उत्तर देतो. लगेच दुसरा प्रश्न विचारतो, "जात कोन म्हणावी रं तुजी"? "म्हरात्याच दिसतंय" ती बाई उद्गारायला आणि अशोकच्या तोंडून खरे बाहेर पडायला एकच गाठ पडते. "ढोराचा"^{१६} खेड्यापाड्यात असे प्रश्न सहजसाधे असतात. त्यावर दिली जाणारी उत्तरे ही निःसंकोच असतात. त्यानंतर होणारी विशिष्ट वर्तवणुक ही समाजमान्य असते. ही सामाजिकता कादंबरीकाराने पटवून देण्यासाठी वरीलप्रकारे संवादात सहजता वापरली आहे.

'ढोरांचा' म्हटल्याबरोबर त्या कुटुंबाचे सर्व सदस्य इंगळी डसावी त्याप्रमाणे जागेचे हलतात. पूर्वीसारखे प्रेम त्यांच्या चेहऱ्यावर दिसत नाही. गाडीवान हिंस्र होतो. तुज्यायचं तुज्या... ढोरा कडू..", म्हणत जोरात लाथ घालतो. "रांडच्या.. बारा बोड्याच्या. ढोराची आवलाद.... शिवाशिव केलीस रामाधरमाच्या पाऱ्यात... आयच ढोपार तुज्या..."^{१७} वगैरे खुप शिव्या देतो. आणि बैलाला मारणाऱ्या वादीचा वापर तो अशोकवर करतो. त्याला झोडपून काढतो. वरील वातावरण कादंबरीकाराने इतके वास्तव उभे केले आहे की, तो प्रसंग आपल्या डोळ्यासमोर उभा राहतो. ह्या प्रसंगातून कादंबरीकाराने समाजातील जातियतेचे वातावरण चित्रित केले आहे.

५.३.३ भौगोलिक वातावरण :

‘७२ मैल’ ह्या कादंबरीमध्ये कादंबरीचा नायक अशोक आहे. अशोकने सातारा ते कोल्हापूर हा ‘७२ मैलाचा प्रवास पायी केला आहे. ह्या पायी प्रवासात त्याला डोंगर दऱ्यामधून जात असलेल्या रस्त्यावरून पायी प्रवास करावा लागला आहे. ह्या प्रवासात त्याला रात्र, दिवस, ऊन, थंडी, ओढे , नाले ह्यासारख्या नैसर्गिक गोष्टींचा सामना करावा लागतो. कधी उपाशी तर कधी शेतामधील भुईमुगाच्या शेंगा, झाडावरची फळे खाऊन दिवस काढावे लागतात. वरील घटकांचा अनुभव अशोकला येतो. भौगोलिक वातावरणाशी मिळतेजुळते प्रसंग कादंबरीकाराने उभे केले आहेत. अशोक सातार्यातून पायी प्रवास करत कोल्हापूर गाठायचेच ह्या इराद्याने चालत होता. रात्रीचे किती वाजले ते कळायला मार्ग नव्हता. कुणाला विचारावे असा घडयाळधारी माणूस मला भेटेना. अखेरीस थंडी असह्य झाली. सातारा मागे डोंगराआड लुप्त झाले होते. तो सातारा येथील पहाडी किल्ला नजरेआड झाला होता. अशाप्रकारच्या प्रसंगामधून भौगोलिक वातावरण निर्मिती कादंबरीकाराने केली आहे.

५.४ भाषाशैली :

५.४.१ ‘मेलेलं पाणी’ मधील भाषाशैली :

कादंबरीकाराची निवेदनाची भाषा :

कादंबरीकाराची निवेदनाची भाषा सहज, सोपी व सुंदर आहे. निवेदनाची भाषा, तृतीय पुरुषी निवेदनाची आहे. ‘मेलेलं पाणी’ ह्या कादंबरीचे निवेदन ग्रामीण-नागर असे मिश्र स्वरूपात आहे. उदा. “सकाळच्या सूर्यकिरणांनी काही ठिकाणी ओढ्याचे पाणी चमकत होते.”^{१३}

“त्या दरीत धरणाने आपल्या वयातीत, दुर्बळ छाताडावर अफाट पाणी अडवले हाते.”^{१४}

‘मेलेलं पाणी’ ह्या कादंबरीतून भाषेचा वापर योग्य केल्याने आशय अधिक परिणामकारक झाला आहे. अशोक व्हटकर ह्यांनी आपल्या कादंबरीतून कोल्हापूर, वडगाव, हातकणंगले भागातील बोलल्या जाणाऱ्या भाषेचा चांगला वापर केला आहे.

सवर्ण समाजातील सरपंच दादाजीराव नाईक-पाटील ह्याची उन्मत्त, घमेंडीखोर भाषा चित्रित केली आहे. आपण मराठा आहोत, ह्याचा अभिमान त्याला होता. पहा: “काय? काल सबंला दिसला न्हायीस? कसली रं घमांडी हाय तुमा ढोरा.. चांभारास्नी?”

“न्हायी...न्हायी... आसं कसं म्हंता साईब, आमा बेडकाची काय उडी हाय घारीपुढं.... पांढरीची लेकरं हाय आमी...” परसू बावरून म्हणाला, परसू नमूनच बोलत होता.

“हं” तिरस्काराने दादाजीराव म्हणाला, “सापाची जात लेका...”^{१५} अशी उन्मत्त भाषा दादाजीराव वापरतो. गावातील ग्रामपंचायतीची निवडणूक लागते. निवडणुकीत आपल्याला ढोरांच्याकडून मते मिळणार नाहीत, हे समजल्यावर तो ढोरांना धमकावणीची भाषा वापरतो. तो त्यांना जाहीर धमकी देतो, तो म्हणतो, “धेनात राकून न्हावा...तुमास्नी गावात न्हायाचं हाय...मी पडलो तरी उरनार न्हाय... पर तुमाला न्हाय देसू..धडीला लावलं तर बाचं नाव सांगनार न्हाय...धरणाच्या वड्यावरच्या चुनाडी पार इस्कटून टाकीन... दादाजीराव म्हंट्यात मला मतं द्याचं असलं तर मलाच पायजे....न्हाय तर कुत्र्यावानी घरात पडून न्हावा.” अशाप्रकारे दलिताना तुच्छ लेखणाऱ्या सरपंचाची गुर्मी ह्या भाषेतून यथायोग्यपणे व्यक्त होते.

गावातील सवर्णांच्या अत्याचाराबद्दलची तक्रार बापू दलित आमदाराजवळ मांडतो. ती ऐकून आमदार म्हणतो, “आरं जमवून घ्या...हालक्या जातीन नगं का येवस्तीत न्हायला.... कशाला पायजे तेंच्यासारखी गुर्मी, आन घमांडी. ती ज्येची त्येलाच सोबती, तुमासारक्याना न्हायी ती झेपत.^{१६} एका आमदार असलेल्या माणसाची भाषा नमून वागण्याची असेल, तर सामान्य जनतेने काय करावे, हा प्रश्न कादंबरीकार मांडतो. त्या आमदाराची ही भाषा आपल्या समाजापासून दूर गेली आहे. त्याची मानसिकता बदलली आहे, हे कादंबरीकार येथे अचूकपणे टिपतो.

व्यक्तिरेखांच्या तोंडी असलेल्या संवादाची भाषा:

‘मेलेलं पाणी’ ह्या कादंबरीमध्ये प्रमुख व्यक्तिरेखा यल्लापा नावाची व्यक्ती आहे. त्याचबरोबर बापू नावाची व्यक्तिरेखा त्या खालोखाल महत्त्वाची वाटते. ह्या व्यक्तिरेखांच्या तोंडी नम्रतेपणाची, प्रसंगावधान राखून बोलण्याची भाषा, बंडखोर भाषा, सुधारणावादी भाषा

अशाप्रकारची भाषा कादंबरीत चित्रित असलेली दिसते. प्रथमतः यल्लापाच्या तोंडची भाषा पाहू.

यल्लापा :

‘मेलेलं पाणी’ ह्या कादंबरीमध्ये यल्लापा हा ढोर समाजाचा आहे. कातडी कमविणे आणि ती विकणे अशा पद्धतीने तो आपल्या कुटुंबाचा उदरनिर्वाह चालवतो. गावातील सवर्ण लोकांशी तो नमून बोलतो. गावचा सरपंच, तालुक्याचा फौजदार ह्यांच्याशी तो घाबरूनच बोलतो. तालुक्याचा हुकीरे फौजदार ह्याची वाईट फौजदार म्हणूनच किर्ती असते. सरपंचाचे आणि त्याचे मैत्रीचे संबंध असतात. तालुक्याच्या ठिकाणी दादाजीरावाच्या सांगण्यावरून तो यल्लापाला धमकावतो. दीनपणे तो दादाजीरावाला हात जोडतो आणि हटकल्याचे कारण विचारतो. हुकीरे दादाजीरावाजवळच बसलेला असतो. तो यल्लापाला म्हणतो.

“जात कोंची”?

“ढोर, सरकार”.

“भडव्या, जरा जातपात वळकून न्हा की. लई तेगार करतूयास, अशी तकराद आलीया माज्याकडे!” यल्लापाचे धागे दणाणले. कळत असल्यापासून आपण कुणालाच दुखविले नाही हे त्याला ठाऊक होते. “म्या गुन्ना न्हायं केला सरकार, पोटामाग लागून नमून वागतू मी. आमी ढोर कसला तेगार करनार?”^{१७} अशी नमतेपणाची भाषा ढोर असलेल्या यल्लापाकडून कादंबरीकाराने चित्रित केली आहे.

यल्लापा आपल्या मित्राबाबतीत फार दयाळू असतो. त्याच्या वागण्याबोलण्यातून हे स्पष्ट होते. यल्लापा आपल्या मित्राला हारळ्या महाराला भेटण्यासाठी तालुक्याच्या ठिकाणी जातो. हारळ्या महार चोरीच्या आरोपाखाली तुरुंगात असतो. आपला मित्र यल्लापा बघायला आला आहे असे समजताच तो रडू लागतो. यल्लापाने आणलेले खायला घेताना त्याचा हात थरथरायला लागतो. त्याला पाहताच यल्लापाच्याही डोळ्यात पाणी भरते. तो म्हणतो, “खा... रांडच्या...रडू नगं...रडू नगं.... तुला जगान टाकल, तरी मी हाय. पोरांची काळजी करु नगं...”^{१८} अशाप्रकारे कादंबरीकाराने व्यक्तिरेखांच्या तोंडी संवाद घालून कथानकाला आकार देण्याचे काम केले आहे.

बापूच्या तोंडचे संवाद :

ढोरवाड्यात एकटाच बी.ए.पर्यंत शिक्षण घेतलेला बापू आहे. 'ढोरांच्या चुनाड्या बंद कराव्यात', अशी नोटीस सरपंच दादाजीराव नाईक ढोरांना देतो. झालेल्या अन्यायाविषयी बापू आमदारांना भेटतो. आपली तक्रार तो विनंती करून त्यांना सांगतो. तो म्हणतो, "माझ्या गावचे ढोर जवळजवळ सव्वाशे इतके आहेत. त्याच्याशी संबंधित असे हजार एक चांभार जरूर असतील. जर त्या ढोर लोकांचा धंदा बंद पडणार असेल तर ढोर लोकांना उपाशी तर मरावेच लागेल, पण त्या संबंधित चांभारांच्या धंद्यावरही परिणाम होणार..." तेव्हा कलेक्टरांनी जी अन्यायकारक नोटीस पाठविली आहे ती आपण रद्द करून घ्यावी. वास्तविक धंद्याला सरकारी अधिकाऱ्याने मदत करावयास हवी. पण ते बंद पाडले जात आहेत.

"ठीक यासंबंधी मी कलेक्टरांशी मी बोलीन. तुम्ही काळजी करू नका." आश्वासन देत आमदार म्हणाले.

"साहेब आमच्या गावच्या वस्तीला भेट देण्याची मी विनंती करतो...."^{१९} जाताजाता बापूंनी हात जोडून म्हटले.

वरील संवादातून बापूची सुशिक्षित आणि सभ्यता असलेली भाषा दिसून येते. शिक्षित असलेल्या बापूजवळ नम्रतेची भाषा दिसून येते. ती कादंबरीकाराने चित्रित केली आहे.

'मेलेलं पाणी' ह्या कादंबरीत वरीलप्रकारचे संवाद अनेकवेळा येतात. त्यामुळे कथानकाबद्दल वाचकांची उत्सुकता वाढत जाते. यानंतर काय अशी उत्कंठता त्यांना लागते. त्यामध्ये अशोक व्हटकरांनी यशस्वीता साधली आहे असे म्हणावे लागेल.

अजून काही निरीक्षणे :

कादंबरीचा भारदस्तपणा वाढविण्यासाठी कादंबरीकाराने कादंबरीनायकाच्या तोंडी, इतर व्यक्तिरेखांच्या तोंडी म्हणी, वाक्प्रचार व संस्कृत, हिंदी, इंग्रजी भाषा ह्यांचाही वापर केला आहे. त्यामुळे ज्या त्या वेळी कादंबरीत साजेशे प्रसंग तयार झाले आहेत. व कथानकात रंगत वाढली आहे.

म्हणी-वाक्प्रचारांचा वापर :

म्हणी-वाक्प्रचारांमुळे भाषेला जिवंतपणा येतो. तोंडचे पाणी पळणे, अंगावर झुरळ येणे, धंद्यावर गंडांतर येणे, मांजराच्या गळ्यात घंटा बांधणे, सत्तेपुढे शहाणपण न चालणे, बायकोच्या पदराआड दडणे, हाडे मऊ करणे, शनी लागणे इ. वाक्प्रचार 'मेलेलं पाणी' ह्या कादंबरीमध्ये येतात.

उपमा, प्रतीके, प्रतिमा :

लाखाची पार्टी, टनांचा रतीब, धरण म्हणजे भयानक राक्षस, घरे-कसली घरे माणसांची बिळे, मेलेलं पाणी, गावरानी माल, टेकडीभोवती सापाने वेटोळे पडावे तसे त्या ओढ्याने लपेटले होते इ.

शिव्या सद्दृश्य शब्दांचा वापर :

त्वांड फोडणे, सटवी, सापाची जात, हलकट, डांबीस, भडव्या, काळ डुक्कर, कारं भडव्या, रांडच्यावो, खडुबळ्या, काळ्या माकडा, खज्याळीच्यांनो इ.

शेतीशी निगडीत शब्द :

पेरण्या, भांगलण्या, टोकणण्या, काढण्या, मळणी इ.

इंग्रजी भाषेतील शब्द :

इलेक्शन, आक्शीटेन (अॅक्सीडंट), इंजिनियर, कॉलेज, नो-नो दॅट कांट बी, यू.सी., ऑर्डर, डेड वॉटर, कौंशीलर, मिटींग, कोर्ट, इंटरव्ह्यू, ट्रेनिंग, वॉट सिक्स्टिनाईन, कॉपिटिशन, अबाऊट टर्न, रिक्वेस्टींग सर, यू आरे टायगर, यू सेव्हड् अवर फाय थावजंड मेन, ग्रॅट इ.

हिंदी शब्द :

१. "बेटे, तुम्हारा खाना हुवा है या नही?"
२. "जाओ, सामने वो हलवाई है ना वहाँसे मिठाई लावो, और हमारे अल्लापाजी को खिलवावो."
३. "अल्लापा, बेटा तुम मुझसे कोई भी बात मत छुपाना, मैं तुमपर बहुत भरोसा रखता हूँ. इस पेढीपर बहुत ढोर लोग आया करते हैं, हर तरह का माल लाते हैं, इमानदारी और

इन्सानियत ऐसी चीजे है की जो मैने मेरी इस लंबी उमरमें बहोत कम लोगोंके पास देखी। मुझे अभी आदतही पडी है की सामने आये हुवे आदमी को मैं पाच मिनटमें परख सकता हूँ। अल्लापा मुझे और भी खुशी है की तुम एक सच्चे और इमानदार इन्सान हो।”^{२०}

संस्कृत शब्द :

“ ॐ श्री गणेशाय नमः”, ऋषीमुनी इ.

५.४.२ '७२ मैल' मधील भाषाशैली :

कादंबरीकाराची निवेदनाची भाषा :

कादंबरीकाराची निवेदनाची भाषा सहज सोपी व सुंदर अशी आहे. निवेदनाची भाषा प्रथमपुरुषी निवेदन ह्यातून साकारलेली आहे. '७२ मैल' ह्या कादंबरीचे निवेदन ग्रामीण - नागर असे मिश्र स्वरूपात झालेले आहे. उदा. काळोख अधिकच मिट्ट बने.”^{२१}

“खाचखळग्याच्या रस्त्याकडेच्या जमीनीवरून चालत दुडकत मी माझ्या मते जेव्हा बराच दूर आलो, तेव्हा कुठे जराशी भिती मावळली.”^{२२}

“शेवटी पोटातील सुयादाभणांच्या टोचा मारणे थांबले, कावळे कोकलून दमले.”^{२३}

“माझे सारे लक्ष चंद्रकडे होते. “तुला आता आवशिद केल्याबरुबर लगीच बरं वाटंल...गप बस...” वगैरे मी त्याला सांगत होतो.”^{२४}

'७२ मैल' ह्या कादंबरीमधून भाषेचा वापर योग्य केल्याने आशय परिणामकारक झाला. अशोक व्हटकर ह्यांनी कोल्हापूर, वडगाव, हातकणंगले ह्या भागात बोलल्या जाणाऱ्या भाषेचा वापर केला.

व्यक्तिरेखांच्या तोंडी असलेल्या संवादाची भाषा :

'७२ मैल' ह्या कादंबरीत कादंबरीचा नायक अशोक आणि त्याच्या आईच्या वयाला शोभेल अशी “राधाक्का” ह्या दोन व्यक्तिरेखा महत्त्वाच्या आहेत. प्रवासात त्यांच्यात 'रक्ताच्या, जन्मदात्या आईचे नाते फिके पडेल' असे दृढ नाते तयार होते. पायी चाललेल्या

आणि वेदनेने विव्दळत असलेल्या अशोकला ती विचारते कादंबरीकार पुढील संवादातून राधाक्काच्या मनातील प्रेमळ भाषा चित्रित करतो, तो लिहितो:

माझ्याकडे कुतूहलाने पाहत, अगदी मला खेटून चालत ती विचारू लागली.

“गाव कुंच? कुटं चाल्हायास?”

“कोल्हापूरला” मी विवळत उत्तरलो.

“आन चालत?”

मी गप्प बसलो थोडा वेळ.

“व्हय...माजं पैस साताऱ्यात काढून घेतलं” मी माहिती दिली.

“काढून घिटलं? मंजी?”

मी तिला थोडक्यात माहिती सांगितली. ती चुकचुकली.

“बारडींगी मजी काय अस्तया? तुरुंगावानी आस्तूया का?”^{२५} अशाप्रकारचे प्रेम जिव्हाळ्याचे संवाद आपणाला अनेकवेळा कादंबरीत दिसतात.

चालून चालून थकल्याने आणि पोटामध्ये भूकेचे कावळे ओरडत असल्याने राधाक्काच्या मुलांना भयंकर त्रास सोसावा लागतो. भूकेने विडळ तर रडायलाच लागतो. तेव्हा मनाने थकलेल्या राधाक्काला मुठभर शेवेसाठी एका हॉटेलमधील नोकराकडे आपले शील विकवे लागते. सोबत असणाऱ्या अशोकला ते कळायला उशीर लागत नाही. ती तत्वज्ञानाच्या गंभीर भाषेत अशोकला म्हणते, “आस्सुक्या, पोरांची मी निस्ती वज्जी घेटली, पर दुकन्याच वज्ज नाही घेता आलं... आता तुमच्या पोटाच्या भुकेचं वज्ज घेती मी... तू डोक्याचा पोरगा हायीस ... कळता हायीस... मला बोल लावू नग.” अशाप्रकारे राधाक्काची परिस्थिती तिला तिचे शील विकण्यास कारणीभूत ठरते.

ताटातुटीच्या शेवटच्या दिवशी अशोकला ती जीवनाचे तत्वज्ञान सांगते. एका अडाणी बाईने एखाद्या विचारवंताला, तत्वज्ञानी माणसालाही लाजवेल, अशा भाषेत सांगते, ती म्हणते,

“शानपणानं वागावं सुदीन न्हावांव! चार लोकांच आयकाव! हाट करुनी... म्होर आल्याल मोजून खावावं, येवारान चालावं, बरं का बाबा....काय तुजा माजा गेल्या जलमाचा संमंद हुता तवा माज्या पोरांच्या मर्तिकास्नी तुजा हात लागला...”

ती खूपच बडबडली...

“कष्टाने भाकर मिळवून खावी, वाकडा हात न्हिवूनी.” तिने बजावले. “कोन बी.... आयबानी, भावभनबी तुज्या म्हाबा हूबा न्हानार न्हायती.... निस्ता यकला जाळात हूबा न्हाचील बर्का बाबा!”

शेवटी तिने स्वतःच उठत म्हटले,

“जा आता बाबा...” तिच्या बोलण्यात जीव नव्हता.

“हां जा आता... ह्यो रस्ता सरळच जातूया बग कोल्हापूरला.”

मी पुन्हा वळून चाललो. ती मागे किंचाळली. “ढाण्या अंगानं जा... बाबा... ढाण्या अंगानं जावावं रस्त्याच्या ... तू आपला रस्ता सोडूनशान कडकडनच जा... आस्सुक्या ... ह्या रस्त्यावरची डायवरवाली हाल्कट लयी! त्वा बगटलायस समदं.... तेंच्या डोळ्यावर मांदे आस्तंया. मेंढरु चिरडल्यावानी चिरडून जातीली तुला... आन तू आपला पडचील बेवारशागत... माज्या रानूवानी... ह्यो रस्ता आपला न्हायीच आसं म्हन जा मनाला, आन जा...”^{२६} अशाप्रकारची तत्वज्ञानाची भाषा राधाक्का बोलते. कादंबरीकाराने अचूक निरीक्षणाने ती टिपली आहे.

अजून काही निरीक्षणे :

‘७२ मैल’ ही कादंबरी वाचत असताना वाचकाला एखादा चित्रपट पाहत आहोत, अशी अनुभूती येते. प्रत्येक वेळेला प्रत्येक प्रसंगातून वाचकाला पुढे काय होणार, ह्याची उत्सुकता लागून राहते, हेच कादंबरीकाराचे यश आहे, असे म्हणावेसे वाटते. कादंबरीकाराने त्यासाठी योग्य प्रसंग, उपमा, प्रतिके, प्रतिमा व इंग्रजी, हिंदी, संस्कृत इ. भाषेचा वापर केला आहे.

म्हणी वाक्प्रचारांचा वापर :

गावावरून वगाळून टाकणे, कडकडून भूक लागणे, न्हाय गिच्ची तर न्हाय बून्नीबी, ताळ सुटणे, काळजाचा ठाव सुटणे, झक मारणे इ.

शिव्यासदृश्य शब्दांचा वापर :

रांडच्या, बाराबोड्याच्या, ढोराची आवलाद, आयचं ढोपार तुझ्या, भाड्या, तेच्याआयला लावला, फोड उटला, तुज्याआयचं तुज्या, आयचं हेपलं, तुमच्या आयचं शेमनं, कुतरं, तुमच्या आयला लावला जोकमार इ.

उपमा, प्रतीके, प्रतिमा:

अक्राळविक्राळ डोंगर, खन्नूड, मरतुकडे पोर, कापूस पिंजावा तसा धुक्याचा पडदा, भुकेचा आगडोंब इ.

संस्कृत भाषेतील शब्द :

काल : सर्वस्यौषधम्, शतायुभव.

इंग्रजी भाषेतील शब्द :

रिमांडहोम, इन्वॉक्युलेशन, कार्पोरेशन, बायॉलॉजी, सायकॉलॉजी, प्रॅक्चर इ.

हिंदी भाषेतील शब्द :

कादंबरीकाराने जादूगाराच्या तोंडी हिंदी भाषेचा वापर केला आहे.

१. अबी देकिये साबलोक- मैं इस बच्चेका गला इस छुरीसे कापता हूँ..कोई हिलो मत...बच्चे लोग जोरसे तालिया बजाव... जो नही बजायेगा उसकी मायकी चूत ।
२. ये बंगाली विध्या है ।
३. मुझे माफ करो, मैं पाँव छूता हूँ ।

५.५. समारोप :

प्रस्तुत पाचव्या प्रकरणात आपण अशोक व्हटकरलिखित 'मेलेलं पाणी' (१९८२), '७२ मैल' (१९८९) ह्या दोन कादंबऱ्यामधील वातावरण निर्मिती व भाषाशैली ह्याचा अभ्यास केला. 'मेलेलं पाणी' (१९८२) या कादंबरीमध्ये ढोर समाजाचे चित्रण आलेले असून तृतीयपुरुषी निवेदनशैलीचा वापर करण्यात आला आहे. '७२ मैल' (१९८९) ह्या कादंबरीमध्ये कादंबरीकाराने लहानपणी वयाच्या बाराव्या वर्षी केलेल्या सातारा ते कोल्हापूर ह्या पायी प्रवासाचे चित्रण केले आहे. सातारा ते कोल्हापूर ह्या ७२ मैलाच्या प्रवासामध्ये कादंबरीकाराला जे अनुभव आले त्या अनुभवांच्या प्रसंगाचे चित्रण '७२ मैल' कादंबरीत आले आहे. प्रथमपुरुषी निवेदनाचा वापर कादंबरीकाराने केला आहे. आता पुढील सहाव्या प्रकरणात अशोक व्हटकर ह्यांचे मराठी कादंबरी वाङ्मयातील स्थान निश्चित करावयाचे आहे.

५.६ संदर्भ व टिपा :

१. बापट प्र.वा. व गोडबोले ना. वा., 'मराठी कादंबरी तंत्र आणि विकास', व्हीनस प्रकाशन, पुणे, तृतीयावृत्ती, सप्टेंबर १९७३, पृ.९.
२. व्हटकर अशोक, 'मेलेलं पाणी', पॉप्युलर प्रकाशन, मुंबई, प्रथमावृत्ती, १९८२, पृ.१.
३. तत्रैव, पृ. १०.
४. तत्रैव, पृ १३०-१३१.
५. विलोस कांबळे, 'गेल्या अर्धशतकातील मराठी कादंबरी', लोकवाङ्मय गृह प्रकाशन, मुंबई, प्रथमावृत्ती, ऑगस्ट २००२, पृ.१४५.
६. व्हटकर अशोक, 'मेलेलं पाणी', पॉप्युलर प्रकाशन, मुंबई, प्रथमावृत्ती, १९८२, पृ.५.
७. तत्रैव, पृ. ३३.
८. तत्रैव, पृ. १८.
९. व्हटकर अशोक, '७२ मैल', पॉप्युलर प्रकाशन, मुंबई, प्रथमावृत्ती, १९८९, पृ.११.
१०. तत्रैव, पृ. ११.
११. तत्रैव, पृ. ३९.
१२. तत्रैव, पृ. ३९.
१३. व्हटकर अशोक, 'मेलेलं पाणी', पॉप्युलर प्रकाशन, मुंबई, प्रथमावृत्ती, १९८२, पृ.१.
१४. तत्रैव, पृ. १.
१५. तत्रैव, पृ. ३२.
१६. तत्रैव, पृ. ११२.
१७. तत्रैव, पृ. ४३.
१८. तत्रैव, पृ. १०७.
१९. तत्रैव, पृ. ८८.
२०. तत्रैव, पृ. १४४.
२१. व्हटकर अशोक, '७२ मैल', पॉप्युलर प्रकाशन, मुंबई, प्रथमावृत्ती, १९८९, पृ.२७.
२२. तत्रैव, पृ. २७.

२३. तत्रैव, पृ. २९.
२४. तत्रैव, पृ. १०१.
२५. तत्रैव, पृ. ४८.
२६. तत्रैव, पृ. ११९.